

Tereddut

Category: Edebi makalalar, Kitapcy
написано kitapcy | 24 января, 2025
Tereddut TEREDDUT

Zamanymyzyň getiren şübheleri barada

Asyrlar boýy toplanan ynamsyzlyk we şübheler, beýinlerde bir törpi, bir buraw ýaly, iç-içe geçip ýeke-ýekeden, ýa-da köpçülikleýin adamlaryň ynançlaryny gowşadyp, eleme-deşik etdi. Aýratyn hem biziň döwrümüzde bu şübheler tutuşlygyna inkär etmek ýagdaýyny döretti. Hristiýan älemi bu şübheleriň garşysynda durup bilmändi. Bizde-de ilkibaşda sarsmalar boldy. Hatda, ýigriminji asyryň başynda ynançlaryny ýitiren käbir ýaşlar, iň soňky gezek ýazyp goýup giden hatlarynda imansız ýaşamagyň manysyzlygyna ünsi çekip, özlerini öldürýärdiler. Bir müň ýyl bäri tapylan we toplanan azdyryjy gurallar bilen, ýüreklerdäki niýetler we halkyň umumy düşünjeleri erbet ýaralanypdy, aýratyn hem aşaky gatlakdaky halkyň daýanýy bolan yslamyň esaslary, yslamyň akymlary, yslamyň alamatlary ýykyldy, bularyň netijesinde wyždanlar bozylmaga başlady. Bu uly ýaralar Kur`anyň we imanyň dermanlary bilen bejerilmeli... Alymlar muny bilyädiler... Ömer Nasuhi Merhum şeýle diýyärdi: «Asyrymyzdaky yslam alymlary, bu döwrüň zehinleri bulaşdyrýan käbir täze-täze pelsepelerini tankyt edip, kelam ylmynnda, ynanç-ygtykatda täzelenmäge mejburdyrlar». (Muwazzah ylm-y kelam). Asyrymyzyň ussat hekiminiň goýyan kesel kesgitlemesinde: «Materializm magnewi bir mergi ýaly, tankyt edildigiçe gyzyklanma döräp, ýaýrap gidýär. Ylym we sungatdan täsirlenip, medeniýetden öýkünjeňlik alýar... Ýalňış düşünilen erkinlik we buýsanç hem muňa garyşdygyça giňäp ýaýraýar». Bu kesel käbir meşhur ýazyjylaryň çeperleşdirip roman ýazmaklary bilen mergidenem beter möwjäp, has howply görnüşde ýaýrady. Yaş hem garşılyk görkezmäge ukypsyz beýnilerde we kalplarda ornap kämilleşdi. Obalarda we şäherlerde diňe bu şübhäniň we ynamsyzlygyň gürrüni edildi. Mekdeplerde, hatda çayhanalarda-

da din-imandan bir agyz söz açylsa gürrüň bu şübhelerden doly boldy.

Bu ýagdaýyň garşysynda käbirleri gulagyny dykyp, içinden gelen imanyň güýji bilen ýeke-ýekeden bogmaga çalşan şübhelerini, ynamsyzlyklaryny kalplarynda we aňlarynda taýýarlan zyndanlaryna atypdyrlar. Olaryň jogaplaryny tapmasalar-da imanlarynyň berkligi, ybadatlarynyň hyjuwyndan dörän ruhy lezzetleri bilen ýasaýyşlarynda şübhelere orun goýmajak şekilde kararlydylar we göwünleri giňdi.

Käbirleri bolsa bu garşylyklary öne sürenleriň niýetlerine hiç üns bermän, olary dinden çykanlar diýip hasap etmegiň howasyna girdiler. Olar ýaly gury garşylyklar bolsa beden çüýremesiniň güýjemegine sebäp boldy. Gowý niýet bilen jogap gözläp soragideg edenler bolsa, göwnejajý jogaplary tapmangoňlar dymyp göwün ýüwürtdiler, ahyrynda-da howply şübheler bilen garşybagarşy galdylar. Bu arada inkär girdabyna düşenler we jähennemiň düýpsüz guýularyna togarlanyp gidenler hem boldy.

Beýle ýagdaý bolsa, materialistik garaýyşdakylar we bu düşünjelerini ideologik söweše öwürenler üçin örän amatlydy. Örän köp adamy olar bu urgy bilen urup ýoldan çykardylar. Ýoldan çykaryp bilmediklerini şübhe bilen ýaraladylar.

Gadym döwürlerde ynançszlyk nadanlykdan gelip çykýardy. Bu sebäpden hakykat özlerine düşündirilenler nadanlyklaryndan saýlanýardylar, ahyrsoňy dogry ýola düşendiklerine begenýärdiler. Indi bolsa, ylym we pelsepe meýdanynda müň dürli inkär ýelleri öwüsýär hem bu dürli düşünjelere eýe bolanlar özlerini «bilýänlerden» hasaplaningoňlar, ylmydyr öýden bu düşünjelerinden daşgary hiç bir zady kabul etmezlige çalyşýarlar. Şeýdibem olaryň hakykata düşünmek ukyplary kör bolup galýardy. Şonuň üçin ozallar bu adamlaryň diňe müňde biri dogry ýola gowuşýardy. O zamanlar iman öňde bolangoň, ýagny köpcülik ynançda bolany üçin olardan uly bir zyýan gelmez eken. Şeýlelikde ýigriminji asyrda gyşarnyksyz ynamyň ruhy ýkylandan soň birniçeleriň ygtykady sarsgyn halynda... Şonuň üçin hapalyklaryň ýaýramagy bilen her ýerde ynamsyzlykdan we şübheden ýaňa özünü horlaýan, hatda din-imanyň – ähli zadyny ýitirenlere duş geldik.

Ine, bularyň ählisinden soň bu ýara ýiti neşteriň urulmagynyň wagtynyň gelendigini duýan čuňdur hormatlanýan ýazyjymyz uly bir mätäçligi aradan aýyrmak düşünjesi bilen bu kitaby taýýarlady. Töwerekleyin gurşap alyp, çylsyrymly meseleleriň čuň we giňişleýin derňelmegi, insallah, kalplardaky we beýnilerdäki ynançsyzlyklaryň ýok bolmagyna sebäp bolar diýip umyt edýärис.

Saffet Senih

Kuranyň ilkinji aýatynyň «0ka» diýlip başlanmagynda nähili hikmet görýärsiňiz?

«Ikra – Oka» diýlen ylahy emr, iň şerepli barlyk bolan Muhammet sallallahu aleýhi wesellemiň şahsyna gönükdirilip aýdylýar bu bolsa aýtmak bilen beşere – adamzada amanat edilen soňsuz kämillige ýetmek we onuň jogapkärçiligini ýatlatmak üçin wezipelendirmek we bir çakylykdyr.

Göz ýetiriljek, many we mazmunyna düşüniljek, düşünildigiçe-de Halygyň nyzam we gudratynyň beýikligine, belentligine we gözelligine göz ýetiriljek bu älem Lewh-i Mahwuzyň bir tejellisi we öwüşginidir.

Allah ynsandan başga janly we jansyz her bir barlygy «galam» hökmünde wezipelendirýär. Şeýlelik bilenem her bir barlyk özüne tabşyrylan hem onuň özünde bolup geçýän wakalary belläp alýar.

Janly we jansyz her barlyk bir kitapdyr. Bu sebäpli hem «Gör, tomaşa et» görünüşinde däl-de «0ka» şeklinde emr berlendir. Çünkü, kitap diňe okalýar. Her biri bir kitap bolan barlyklardan doly we ýalbyrap duran bu älem, elbetde şübhesisz ylahy bir kitaphanadır. Ynsandan başga bütün barlyklar diňe «ýazmak» bilen jogapkär edilendir ynsan hem ýazmakdan başga esasan «okamak» wezipesi bilen şerefleñdirilendir.

Ylym, älemdede bar bolan nyzama we dürli görnüşlerde emele gelen barlyklar arasyndaky gatnaşyklara göz ýetirmekden we bu düşünjeleri tertipleşdirmekden we bir ýere jemlenilmekden ybaratdyr. Älemdäki bu nyzam, nyzamdaky täsin gudrat we ölçeg asla töötänleýin bolup geçmez. Çünkü bu nyzamyň esaslandyryjysy

we döredijisi bardyr we onuň barlygy hemme zatdan has aýandyr. Her nyzam esaslandyrylmazyndan öň hyýala getiriler. Misli kagyza geçirilip çyzgysy çyzylmazdan öň binanyň taslamasynyň arhitektoryň beýnisinde hyýalyna gelişи ýaly... Ynsanyň beden gurluşy we düşünjesi bu hyýala getirmä we esaslandyrma nähili şekil berýär, ony bir tarapa goýalyň. Älemdäki bu çäksiz nyzam Lewh-i Mahfuz bolsa, çäklendirilen nyzam hem Kurany Kerimdir we ol Lewh-i Mafhuzuň aýnasydyr.

Şonuň üçin ynsan okamalydyr. Okadygyça düşünmäge ylas etjek, mahal-mahal ýalňış düşünjek, hata goýberjek, tejribe etmäge girişjek. Hata-sebäp körüğinden geçiren ylym jöwherlerini ynam we ynamdarlyga, ygtybarlylyga we berklige ýetirjekdir. Seretmek bir, görmek başga bir zat. Düşünmek başga, düşünenleriňi kabul edip aňyň we könlüň eserine öwürmek başga zat. Bütin bulardan soň olary durmuşa ornaşdyrmak bir başga, durmuşa ornaşdyranlaryň başgalara öwretmek we başga birine gowşurmak düýpden başga zatdyr.

Hawa, göz ýetirmek bilen baglanşykly bütin bu başgalyklar elmydam bolup durýar. Çünkü, älemdede birnäçe kanunlar bardyr we ol kanunlar Dörediji tarapyndan täsin bir sazlaşyk içinde dolandyrylyandy. Olaryň käbiri şulardan ybaratdyr:

1. Ýeke-täkden köplüge tarap gitmek, (induksiýa we deduksiýa)
2. Köplüğüň arasynda meňzeşleriniň, tapawutlylarynyň we gapma-garşylarynyň bolmagy,
3. Gapma-garşylar arasynda janly bir deňligiň we sazlaşygyň barlygy,
4. Münawibe (nobatma-hobat wezipeden boşamak we tabşırmak),
5. Öwrenmek, unutmak we täzeden öwrenmek,
6. Gujur we gaýrat,
7. Tahlil we terkib (analiz we sintez)
8. Ylham we ony daşyňa çykarmak

Ynsan bu kanunlaryň ählisine tabyndyr. Bu sebäpden, elbetde, adamzat köpcülikdir we ynsanlaryň arasynda biri-birine meňzeşlerem, tapawyutlylaram, gapma-garşylaram bardyr. Şol sebäpli ynsanlaryň arasynda meňzeş we tapawutly pikir, görüş, ynanç, häsiýet we hereketler hem bardyr. Emma ýaradılyşdan gözbaşyny alýan bütin bu gapma-garşylyklar durgun, boş däl,

janly we hemiše hereketde bolan bir ölçeg esasynda bolmalydyr. Yene bu sebäpli diňe imany maksat tutunyp gitmek ylmyň ýitirmegini we diňe ylmy maksat tutunyp gitmegiň soňy imanyň ýitirmek netijesini berer.

Yene bu sebäpden ylmy we nadanlygy, ykrary we inkäri, fazyleti we pesligi, zulmy we adalaty, muhabbeti we ýigrenji, göreşi we parahatçylygy, gowşaklygy we ýaltalygy özünde jemleýän tewekkül esasyna daýanýan ýasaýyş we hereketler tarzyna derek, her bir zady ynsanyň döredip biljek ynanjyna esaslanýan sabyrсыzlyk, howlukmaçlyk, gödek «bozup-düzme, ýykyp-gurma», harsydünýälik we dälilik ýaly esaslaryň we hallaryň yzly-yzyna gelmegi adaty bir waka boljakdyr.

Yene şol sebäp bilen hatda deňsiz-taýsyz barlygyň adamzadyň buýsanjynyň öwredenleri hem unudylyp bilinjek, emma şübhesisiz täzeden ýatlanylyp, täzeden öwreniljekdir. Netijede, şeýle derejede bölektere bölünmegin, seçiliп aýrylmagyň, dürlüleşmegin, köpelmegin soňunda, täzeden birikmek, jemlenmek bolup geçer, ylhamlar geler we bir döreýiş bolup geçer.

Bularyň ählisi bolan, bolýan we arasy kesilmän bolmasyny dowam etdirjekdir. Hezreti Musa jemgyýetçilik ylymlary we jemgyýetiň sagdyn dowam etmegini üpjün etjek emrler bolan «On emr», Hezreti Ysa ynsan gatnaşyklarynda ýumşaklyk, rehim-şepagat, muhabbet we geçirimlilik, sabyr we takat, Hezreti pygamber Serwerimize (s.a.w.) bularyň hemmesine ýene goşmaça ylym, erada, hikmet, deňagramlylyk, agzybirlik, jebislik, çeper beýan we kemsiz düşündiriş bagış edilendir.

Bu sebäpden musulman bolmak beýlekilere görä bir tarapdan has külpetli, jogapkärçilikli, emma, şonça-da incedir we beýikdir. Çünkü jemgyýetçilik durmuşynyň esaslary bilen birlikde, söýginiň, geçirimliliğiň, mylaýymlylygyň, rehim-şepagatyň, sabyr takatlylygyň üstüne ylymly, eradaly, hikmetli, deňagramly, agyz birkdiriji, jebisleýji bolmak ýaly has beýik häsiýetler hem zerurdyr.

Mundan ötri fizika, himiýa, astronomiya, biologiya ýaly ylymlarda edilen açýşlar, gazanylan ösüşler, netije taýdan Lewh-i Mahfuzda hyýala getirilip, Kurany Kerimde ýazga geçirilen we älemde ýerbe-ýer, nobatma-nobat üsti açylan

esaslardan käbirleriniň düşünilmesine we giňişleýin göz yetirilmesine kömek edýändigi üçin bütin ähl-i keşif we himmeti, ýagny şol açylary edýän alymlary gutlamaly we hormatlamalydyrys. Emma, beýle hyzmatyň gazanç we getiren üstünligine jogap edip, Halyk we Nazymy inkär, ylahy ylhamy we iřşady ret etmek, ynsany taňrylaşdyrmak, hemme zady ynsanyň öz erkine bermek ýaly bir ýitgä we azgynlyga düşmekden adamzady goramak hem zerurdyr.

Fizika we himiýa laboratoriýalarynda geçirilen tejribelere, öwrenilen kanunlara eýerip, fizika, himiýa we biologiya wakalaryna täze ugur berilmese, onda ýokdan bar etmek, meňzeşi ýok zady döretmek ýaly sepgitlere daýanyp gitdigiçe bisabyrlaşan, gitdigiçe çaltlaşan, gitdigiçe bihaýalaşyp, jogapkärçiligini unudan, gözsüz batyrlyk we özbaşyna hereket etemek bilen ynsany we ynsan jemgyyetini bütünleyý ýitirme ähtimallygy ýüze çykýar. Hawa, dürli tejribeler geçirirmek mümkünçilikleriniň dörän bu döwründe ynsanyň özboluşlylygyny saklamaga derek onuň «özünde tejribe geçirilýän haýwan», ynsan jemgyyetiniň hem «şol tejribäniň geçirilýän laboratoriýasy» däldigini ýatlamak gerek.

Hakyky ýörelgeden ýöremek ylymlary doňaklyk we durgunlykdan, guraklyk we dereksizlikden halas edip ilkinji nobatda, ylymlara esas bolan meseleleriň göwnejaý düşünilmegigine kömek eder, ikinjiden bolsa, ynsan erada we zehininiň paýyna düşenleri berjaý edip, duýgy we kalp syzyşlaryna öz ýanyndan oýlanyp göz ýetirmeli bolar.

Ine şonda işleýän aýdyň bir enfus (subýekt) Allahyň buýrukraryny berjaý etmeýäniň sözünü keser we garşysyndaky älemi sözme-söz, setirme-setir kitap okan ýaly okar. Aslynda älemi bir kitapdan tapawutly görmek hem mümkün däldir. Çünkü ýaradylyşa degişli emirlerde ilki ýaradylanyň «galamdygy» düşündirilýär, wahyý hökmünde inen Kuran permanynda-da ilkinji emr «oka» diýlip iberilýär.

Dogry, bu mesele daşyndan görünşi ýaly ýeňil bir mesele däldir. Daşky we içki duýgularyň iş we hadysalaryň öňünde talapkär bolmak derejesine görä bir duýuş, bir görüş bolsa-da, bu duýgulardan ýeke birindäki kemçilik ýokary derejede

beýlekilerini hem täsirsiz eder.

Şonuň üçin Kuran-y Mugjyz-ül Beýanda körlük, kerlik we lallyk bileylikde zikr ediler. Çünkü ýaradylyşa degişli emrler göz bilen okalyşy ýaly, wahyý üsti bilen gelen emrleriň ilkinji kabul ediljek ýeri gulakdyr. Mundan soňra bu duýusa terjimeci zybandyr.

Şol sebäpli, daşky we içki älemi görmeýän, tanamaýan biri gulagyna geleni eşitmez, eşitse-de düşünip bilmez. Sebabı, gulagyna gelen ylahy emrler bilen oýanmadyk bir köňül, ýaradylyş kanunlary bolan Şerigat-y Fytriýe bilen dereksiz meşgullanmakdan özünü halas edip bilmez.

Diýmek «oka» bir bütünleşmäniň we bütünleşdirmäniň, görüp baha bermegiň, onuň bilen birlikde syzmagyň, soňra bolsa bu içki dünýäsine dili terjimeci edip ulanmagy aňladýar. Şonuň üçin ilkinji emriň «oka» bolmagy biziň üçin örän manylydyr.

Bu sowal ähmiýetine laýyklykda uzak düşendirildi we ýeri gelende sowaldan daşary meselelere hem degildi. Gaýtalanan pikirlerimiz bizi günäsiz görkezer we bagışlanmaga bolan umydymyzy artdyrar. Edebi makalalar